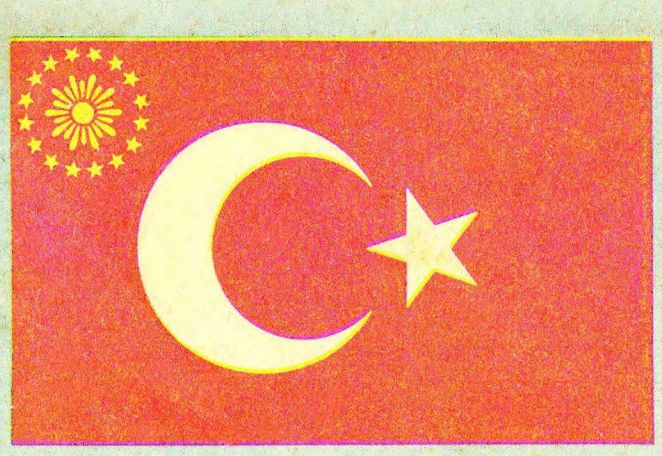

Türk Büyükleri

Milliyet 'in
TARİH VE KÜLTÜR EKİ

BAŞLARKEN

Tarih, varolduğumuzun ve varolacağımızın ispatını verir. Geleceğimizin laboratuvadır. Ne zaman toplumca karanlıkta kalsak, cep feneri gibi imdadımıza yetişir ve yolumuzu aydınlatır. Bir toplum, geçmişinde, adaletli devlet adamları, altın beyinli bilginler ve şimşek kılıçlı komutanlar yetiştirmişse, gelecekte de yetiştirecek; ekonomide, politikada, bilimde, teknikte, askerlikte ileri bir toplum olarak yaşamasını sürdürecek demektir. Demokratik devlet yapımızı yeniden düzenlediğimiz şu günlerde gazeteniz MİLLİYET, zengin ve büyük tarihimizin ünlü yöneticilerini, ünlü bilginlerini, komutanlarını bir kere daha hatırlatmayı hizmet anlayışına uygun görmüştür.
Tarihe imzasını atmış yüzlerce Türk bilgini, teknisyeni, komutanı ve devlet adamının biyografileri ve ünlü ressamların elinden çıkmış renkli portrelerini yayınlayarak hem kitaplığımıza değerli bir eser kazandıracağımızı hem de okuyucularımıza geçmişimizin göğüs kabartan kişilerini ve olaylarını bir kere daha hatırlatarak yararlı olacağımızı umuyoruz.

OĞUZ HAN
veya METE HAN
(? M.Ö.-174)

ASYA milletlerini ilk kez avucunda toplayan büyük hükümdar. Çin Seddi'ni ilk aşan Hun soyunun büyük Hakan'ı... Babasından bile gelse, adaletsizliği kabul etmeyen Han Yabgu'su... Büyük Okyanus'tan Hazer'e, Keşmir'den Kuzey Sibirya'ya kadar Asya'yı kaplayan toprakları avucunda tutan adam: Mete Han.

Osmanlı tarihçileri, kendisini Oğuz Han olarak tanıtırlar. Osmanlıların da kökeni olan Oğuz boyu, birçok imparatorluğa ve cihangire kaynaklık etmiştir. Oğuz boyundan gelen Mete Han'ın doğduğu tarih belli değildir. M.Ö. 209'da tahta çıktığı bilinir. 35 yıl Asya'ya hükmettikten sonra M.Ö. 174'de ölmüştür.

BABASI, Hun İmparatorluğu'nun kurucusu Teoman (Tuman)'dı. Teoman Han, son karısından olan oğlunu tahta geçirmek istiyordu. Oysa, Hanlığın beyleri ve Mete, buna razı değildiler. Böyle bir tercih, hem törelere uygun düşmüyor, hem en yeteneklinin başageçmesi faziletine gölge düşürüyordu. Mete Han, babasının veliahtlık kararını reddetti. Kendisini destekleyen beylerle birlikte 10.000 kişilik bir ordu kurdu ve babasının üzerine yürüdü. Kanlı savaşlarda Teoman Bey de, sevdiği karısı da,genç veliaht da öldüler. Böylece rakipsiz olarak Mete, Han ilan edildi. (M.Ö.209)

ÖNCE BÜTÜN TÜRKLERİN BİRLEŞMESİNİ SAĞLADI

METE, **"Birlikten kuvvet doğar"** felsefesine inanmıştı. Onun için Asya'daki bütün Türklerin birleşmesi gerekti. Önce bunu sağladı. Sonra Türklerin yakın akrabası sayılan Tunguzlar'ı ve Moğullar'ı bir araya getirdi. Böylece o çağda, hiçbir devletin önünde duramayacağı büyük bir ordu kurmuştu. Güneyde Hindistan'a kadar bütün Asya topraklarını imparatorluğuna kattı. Batıda Hazer Denizi'ni sınırları içine aldı. Kuzeyde, bütün Sibirya'yı ele geçirdi. Artık Mete'nin karşısında bir tek güç kalmıştı: Çin.

Çin, Çin Seddi diye anılan aşılmaz bir taş duvarla korunuyordu. Mete orduları, bu taş duvarı aştılar ve Çin'e girdiler. Pateng Kalesi'nde Çin İmparatoru'nu, 320.000 kişilik ordusu ile kuşattı. Mete'nin askerleri kaleye kuş uçurtmuyorlardı. Sonunda keledekilerin yiyecekleri tükendi. Bugün bile Çinli ihtiyarların söyleyip kuşaktan kuşağa aktardıkları şu şarkı, o zamanlar söylenmişti:

Pateng Kalesi'nde Felaket!
İnsanlar Yedigün ekmeksiz
Kalmadı yay çekecek kuvvet
Öyle bir halki düşünemezsiniz.

Bu ünlü kuşatmanın kaç gün sürdüğü iyice bilinmiyor. Fakat imparator, sonunda amana geldi. Kuzeydeki Çin vilayetlerini Türklere bırakmaya ve yıllık vergiye bağlanmaya razı oldu. Kuşatma kaldırıldı.

HUN İMPARATORLUĞU EN UZUN YAŞAYAN TÜRK İMPARATORLUĞUDUR

METE'nin kurduğu Hun İmparatorluğu, Osmanoğulları'nın kurduğu imparatorluktan sonra, en uzun yaşayan Türk imparatorluğudur. Batılı tarihçiler, Hunları çirkin, vahşi, canavar gibi gösterirler. Bu kesinlikle doğru değildir. Dünyanın hiçbir döneminde uygar olmayan milletler, uygar milletleri hakimiyetleri altında tutamamışlardır. Eğer Hun'lar, Batılıların iddia ettikleri gibi çadır uygarlığını yaşayan göçebe bir topluluk olsaydı, 500 yıl yaşayamaz,dünyayı avucunda tutamazdı. Saraylarını tahtadan yapmaları, bir Asya geleneği idi. Çinliler de o tarihlerde saraylarını tahtadan yapıyorlar ve taş kullanmayı uygarlık saymıyorlardı.

Mete'nin babası Teoman, sağlığında imparatorluğunu çocukları arasında bölüştürdü. Böylece büyük Hun İmparatorluğu, Asya Hunları, Volga Hunları,Avrupa Hunları ve Hindistan Hunları olmak üzere dörde bölünmüştür. Batı'da Antikdevri kapatan Attila, Avrupa Hunları'nın başında idi. Hindistan Hunları, 6. yüzyıla kadar egemenliklerini kendi bölgelerinde sürdürdüler.

Yirminci yüzyılda yapılan araştırmalar, Hunların, uygar bir millet ve devlet olduğunu kesin çizgileri ile ortaya koymuştur. Edebiyatları, mimarileri, vardı ve çeşitli tekniği biliyorlar ve kullanıyorlardı. Orta Asya'ya yerleşik bir toplumdu. Toprağı sürüyorlar, ekiyorlar,ürün alıyorlardı.Tahtadan evleri vardı. Hayvanları için ahır yapmasını biliyorlar, siteler kuruyorlardı.

DÜŞMANLARINA KARŞI DEĞİŞİK SAVAŞ TAKTİKLERİ UYGULUYORLARDI

SAĞIN en yüksek savaş âletleri ellerinde idi. Düşmanları peşlerine düştükleri zaman geriye dönmeden ok atmada üstlerine yoktu. Düşmanlarına karşı savaş alanının elverdiği şartlar içinde, değişik stratejiler kullanabiliyorlar, düşmanlarını şaşırtıyorlar, yitirilmiş savaşları zafere çevirmenin kafa ve seciye üstünlüğünü hemen her vuruştukları yerde gösteriyorlardı.

Zaferden dönen orduları, genç kızların şarkılarla, şiirlerle karşılamaları uygar bir gelenekti. Tiyatro zevkleri vardı. Bugün de geleneksel tiyatro olarak bilinen orta oyunu, o günlerin tiyatrosudur.

Mete Han'ın zaferlerini övmek için söylenmiş Oğuz Destanı, dünyanın ünlü destanlarından biridir. Oğuz Destanı, Mete'nin doğuşunu şöyle anlatır:

"Günün birinde Ay Kağan'ın gözü parladı, bir oğlan çocuk doğurdu.

Çocuğun yüzü mavi, ağzı ateş kırmızısı, gözleri elâ, saçları, kaşları kara idi. Güzel perilerden daha güzeldi. Anasının sütünü bir emdi, bir daha emmedi. Yiyecek istedi, konuştu. Doğduktan kırk gün sonra yüremeye, ata binmeye başladı. Ayakları kurt ayağı, beli kurt beli gibi idi. Vücudun her yanı tüylüydü. İşi-gücü ata binmek, ava gitmekti."

Hun Türkleri, dünyanın en büyük ilk Türk İmparatorluğu'nu kurmuş, Mete, Attila gibi kahraman hükümdarları ile adını tarihe çivilemiş bir topluluktur. Çağlarının en uygar insanları idiler.

RESMİ ARKA SAYFADA

OĞUZ HAN

ATİLLA

(395-453)

«TANRI'NIN KIRBACI» ATİLLA!..

ÇAĞA, damgasını vuran Türk! Doğu Roma İmparatorluğu'nu da, Batı Roma İmparatorluğu'nu da dize getiren büyük komutan! Batılıların korkulu rüyası!.. "Tanrının Kırbacı" Attila!..

Büyük Hun İmparatorluğu'nun bir ucu Çin sınırında, bir ucu Avrupa'nın göbeğindeydi. Doğu Roma İmparatorluğu da, Batı Roma İmparatorluğu da yıllık vergiye bağlanmıştı. Bu, Hun yumruğu altında kurulan Avrupa barışı yıllarında Attila, babası Muncuk tarafından, Batı Roma'ya "Barış Rehinesi" olarak verilmişti. Böylece Hun İmparatoru Muncuk, anlaşma hükümleri yerine getirildi sürece, savaş açmayacağını, Roma'ya garantilemiş oluyordu.

Bir bozkır çocuğu olan Attila'nın Roma'da öğreneceği pek çok şey vardı. Roma'da dil öğrendi, askerlik teşkilâtı hakkında yeni bilgiler edindi, politikanın nasıl yürütüldüğünü yakından inceledi. Fakat Roma'da Attila'nın asıl öğrendiği şey, bu insanların Hunları ne kadar sevmediği, ne kadar hor gördüğü ve ne kadar nefret ettiği idi. Tarihçiler, Attila'nın Roma'yı yıkma kararına, bu "Barış Rehinesi" günlerinde vardığını yazarlar.

BABASININ, arkasından amcasının ölümünden sonra, kardeşi Bleda ile birlikte, Hun tahtına oturdu. Attila'nın yönettiği topraklar, Bizans İmparatorluğu'na komşu idi. İlk iş olarak, Batı Roma İmparatorluğu ile bir barış anlaşması imzaladı. 6-7 yıl, Hunlara bağlı ülkelerin ve milletlerin merkeze bağlılığını sağlama ve güçlendirme işine ayırdı. Demir gibi bir otorite ve sağlam bir hiyerarşi kurduktan sonra, Bizans'la yapılan anlaşmayı bozdu. Çünkü, güneydoğu kanadını güven altına almadan, Batı Roma'ya saldıramazdı.

Attila, fırtına gibi akan süvarileriyle, Bizans kalelerini bir, bir ele geçirerek, Trakya'ya kadar indi. Bizanslılar amana geldiler. Bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşma, yıllar boyu sık, sık bozulacak, savaşlar yapılacak, yeni barışlar imzalanacaktır. Fakat her barış, daha ağır şartları getirdiğinden Bizans, tek kurtuluşu Attila'yı öldürmekte görmeğe başladı. Suikastler düzenledi. Muvaffak olamadıkça yeni savaşlara girmeye ve daha ağır şartlarla yeni barışlar imzalamaya mecbur oldu.

Attila, Asya'yı ve Avrupa'yı Hun bayrağı altında birleştirmek çabalarını sürdürür, bu maksatla Asya'da devlet yapısını güçlendirecek önlemler alırken, kardeşi Bleda, kendi askerleri tarafından öldürüldü (442). Artık Attila, tek başına Hun İmparatorluğu'na hükmediyordu. Hun İmparatorluğu, kendisinden önce de güçlü, Avrupa'ya diz çöktüren, direnilmez bir güçtü ama, yerine oturmuş sağlam bir devlet örgütü, hiyerarşik bir imparatorluk olması, onun zamanındadır. Tarihçiler onu, —Jordanes ve Priskos da dahil olmak üzere— dünya hâkimiyeti fikrine sahip, teşkilâtçı ve büyük bir imparator olarak görürler.

Kültüre büyük önem vermiştir. Batılılar "barbar" diye göstermek isterler. Fakat ele geçirdiği ülkelerde bilim adamlarına büyük önem verdiğini, çevresinde sürekli olarak Yunanlı ve Latin fikir adamlarını ve edebiyatçılarını bulundurduğunu da saklayamazlar. Şaman dinine bağlı idi. Fakat bütün dinlere ve din adamlarına her zaman saygı göstermiştir. Roma kapılarına dayandığı günlerde Papa'nın, kendisinden şehre girmemesini rica etmesi üzerine, ordularını yüzgeri edip dönmesi, fikre olduğu kadar, imana da büyük saygısı olduğunu açıkça ortaya koyar.

ÇOK sade bir hayatı vardı. dünyanın en büyük hazinelerinin tek başına sahibi olduğu halde, ordugâhlarda askerleriyle birlikte yaşar, onlar gibi yer içer, onların hayatını paylaşırdı. Tantanalı Roma İmparatorluğu'ndan gözleri kamaşan Batılılar, onun bu sade hayatını bir türlü anlamamışlar ve Büyük Hun İmparatorluğu'nu, "Çadır Uygarlığı" deyimiyle küçümsemek istemişlerdir. Çadırın, uygarlıkla bir ilişkisi olmadığını bugün herkes biliyor.

Attila, kendi imparatorluğunun geleceği bakımından, Romalı'larla, Got'ların arasını açmakta büyük yarar görüyordu. Buna çok çalıştı. Fakat Got'lar, yalnız kaldıkları takdirde Attila'ya dayanamayacaklarını çok iyi bildikleri için, Romalılardan kopmadılar, tersine birleştiler. Bunun üzerine Attila, yarım milyonluk bir ordu ile Batı-Got sınırına dayandı ve Orleans'ı kuşattı. Şehir düşmek üzere idi. Bu sırada, büyük bir Roma-Got ordusunun üzerine gelmekte olduğunu haber aldı. Strateji bakımından daha elverişli bir yere çekilmek için kuşatmayı bıraktı ve Chalons vadisinde düşmanlarını beklemeye başladı. 451 yılı yazında burada dünyanın en büyük savaşlarından biri yapıldı.

Hun atlıları, korkunç savaş naralariyle düşman saflarına fırtına gibi daldılar. Roma hatları bir anda parçalandı, bayraklar düştü. Batı Gotları da bu saldırı karşısında neye uğradıklarını anlayamadılar. "Tanrının kırbacı" Avrupa'yı kırbaçlıyordu. Gotların yaşlı ve tecrübeli kralı Teodoric, Hun süvarilerinin kılıçları altında can verdi. Aetius'un Roma ordusu ise, paramparça olmuş, savaş meydanını ölüleriyle doldurmuştu.

Hun Kralı Attila'yı durduracak hiçbir kuvvet kalmamıştı artık. Tek başına cihan hâkimi olabilirdi. Fakat bu sırada, hiç beklenmedik bir şey oldu. Chalon savaşında, Hun kılıçları altında parça parça olan Batı Gotları Kralı Teodoric'in genç oğlu, babasının ölümü üzerine ordunun başına geçti. Krallarını kaybeden Got'lar, yeni kralları Thorismund'un komutasında, beklenmedik bir güç ve öfke ile karşı saldırıya geçtiler. Bu, öylesine amansız bir saldırı idi ki, zafer sarhoşluğu ile gevşemiş Hun askerleri paramparça oldu. Attila'nın ordusu yenilmek üzere idi. Fakat Attila, hemen komutayı ele geçirdi ve yenilgiyi, düzenli bir geri çekilme haline koymaya muvaffak oldu. Böylece, zafer yine Attila'da kalmış oluyordu.

BATI ROMA İMPARATORLUĞU İLE BARIŞ ANLAŞMASI

ATTİLA, bir yıl sonra, Batı Roma üzerine yürümüş, yaman savaşlar vererek, Roma kapılarına dayanmıştır. Roma düşmek üzere iken, Papa Leon, yanına aldığı iki Roma konsülü ve maiyeti ile birlikte Attila'ya gitti ve kendisinden şehre girmemesini rica etti. Bu ricayı Attila'nın neye kabul edip ordularını geri çektiğini, bugüne kadar tarihler çözememişlerdir.

Attila'nın niyeti, Çin'i ele geçirmek, Asya ve Avrupa üzerinde bir dünya imparatorluğu kurmaktı. Fakat, Burgonya Kralı'nın kızı İldiko ile evlendiği gece, şüpheli bir şekilde öldü. (453)

RESMİ ARKA SAYFADA

ATİLLA

FARABİ

(870-950)

DÜNYA bilim ve düşünce tarihinde şerefle yer almış büyük Türk bilgini, düşünürü. Eski Yunan felsefesinde sentez yapabilmiş dünyanın seyrek rastladığı fikir adamı. Fizik, kimya, tıp, matematik ilimlerinde ve felsefede vardığı sonuçlarla, Avrupa uygarlığına katkısı olmuş, kitapları 18. yüzyıl sonuna kadar Avrupa üniversitelerinde okunmuş bir Türk dehâsı... FARABİ...

Asıl adı, Mehmet'tir. Türkistan'da, Farab şehrinde 870 yılında doğdu. Babası, kale komutanlarından Mehmet Turfan idi. Batı bilim dünyası, onu, Alfarabius adı ile tanır. Farablı demektir. İlk öğrenimini doğduğu şehirde yaptı. Zamanın tanınmış bilginlerinden ders aldı. Bilgisini genişletmek için, önce İran'a, sonra Bağdat'a gitmiştir.

FARABI'YE IKINCI ÜSTAT DENMIŞTI

BAĞDAT'ta bulunduğu dönemde, hem zamanın ünlü kişilerinden ders aldı, hem ders verdi. Özellikle mantık ve gramer üzerindeki bilgileriyle, Arapçasını bu şehirde ilerletti. Dindarcı. İslâmiyetin, akla dayalı bir din olduğuna ve Allah'a ulaşmak için bilmenin şart olduğuna inanıyordu. Farsça, Arapça, Latince ve Yunanca öğrendi. Özellikle, Yunan düşünürleri, Aristo ve Eflatun'un fikirlerinin bir sentezini yapmaya ve Sokrat'ın kurduğu temeli ortaya çıkarmaya çalıştı. Bu sebeple kendisine "Hace-i sani", ikinci üstat derler. Aristo'ya üstad dendiği için, Aristo'yu yeniden şerh eden, notlar ekleyen, kurduğu felsefenin eksik yanlarını tamamlayan Farabi'ye ikinci üstat denmiştir.

941 yılında Halep'e geldi. O yıllarda Help, Hemdanoğullarından Seyfüddev'le Ali'nin idaresi altında idi. Bu Türk hükümdarı, Türk bilgini Farabi'ye büyük itibar gösterdi. Onu sarayına aldı. Bazı kaynaklar, Farabi'nin, kendisine teklif edilen yüksek maaşı red ederek, bostan bekçiliği yaptığı ve sabaha kadar mum ışığında felsefe okuduğunu yazarlar. Doğu olmamasa gerektir.

Farabi'nin, Seyfüddevle tarafından büyük itibar görmesi, Halep'teki bilim adamlarını kıskandırmış ve Farabi'nin hiç birşey bilmediğini söylemeleri üzerine, Seyfüddevle'nin huzurunda bir imtihan düzenlenmiştir. Bu imtihanda Farabi'nin büyük üstünlüğü ortaya çımkış ve Halep âlimleri bundan sonra kendisinden ders almışlardır.

ILK ISLAM FILOZOFU VE ISLAM FELSEFESININ KURUCUSU IDI

FARABİ, ilk İslâm filozofu ve İslâm felsefesinin kurucusudur. Samanoğulları hükümdarlarından Mansur B. Nuh'un isteği üzerine kaleme aldığı söylenen "Et-talimüs-sani" (İkinci Öğretim) Yunan felsefesinin bir özentini verir. Fakat bu özenti, öylesine başarılı olmuştur ki, kendisinden sonra gelen ve bütün dünyanın fikirlerine itibar ettiği İbni Sina ve İbnilrüştü bu kitaptan yararlanarak Yunun felsefesini öğrenmişlerdir. İbni Sina diyor ki: "Farabi'nin bir mezat yerinden satın aldığı kitabı sayesinde, o zamana kadar bir türlü kavrayamadığım metafiziği, tamamen öğrendim." Farabi, aynı eserleriyle İbnülrüşdün üzerinde de tesirini göstermiştir.

Farabi, musiki ile de uğraşmış, hatta "kanun" adı ile bilinen sazı kendi icat etmiş ve bu sazla birçok besteler yapmış ve söylemiştir. Bir sohbette orada hazır bulunanlara kanun çaldığı, önce dinleyenleri güldürdüğü, sonra ağlattığı ve daha sonra da uyutup, kalkıp gittiği söylenir. Vücuda getirdiği "Kitab-ül Musikî" müzik üzerinde ilk yazılmış bilim belgesidir.

Farabi, Halep'ten Şam'a, Şam'dan Kahire'ye, Kahire'den terrar Şam'a ve Halep'e geçmiş bütün bu gezileri sırasında verdiği derslerle fikirlerini yaymış ve bilim hayatına hizmet etmiştir. Palep'te, 950 yılının ocak ayında öldü. Şam çevresinde Babül Sagir denilen yerde gömülüdür.

HEMEN HEMEN HER DILDE KITAPLARI VARDI

KİTAPLARI, Mısır'da ve Hindistan'da basılı. Ondan sonra, oradan bütün dünyaya yayıldı. Bugün, hemen hemen her dilde, Farabi'nin kitaplarını bulmak mümkündür.

İlk doğu ansiklopedisi olan "İhsaül-ulum" ilimlerin tarif ve tasnifini yapar. Latinceye çevrilmiş, oradan dünya dillerine aktarılmıştır. Eflatun'la Aristo'nun fikirlerini birleştirmeye çalışan ve yeni bir sentez ortaya çıkaran kitabının adı: "Eflatun-ül ilâhi ve Aristatalis"dir. Ayrıca, Aristo'yu şerh eden ve notlarla eksikliklerini tamamlayan kitabı: "Kitab-ül İbane an garaz Aristotlis"dir. Dilimize "aklın tasavvurları" ve "felsefeye başlangıç" diye çevirebileceğimiz eserleri, Batı felsefesinin kuruluşuna hizmet etmiş ve İslâm felsefesinin temellerini teşkil etmiştir.

Fikir ve kavrayışı, çok verimli geniş çalışmaları, anlatmak istediğini büyük bir kolaylıkla anlaşılır biçimde getirmesi ile, doğuda da Batı'da da hayranlık yaratmıştır. Ahlâklı, nazik, alçakgönüllü idi. Aristo'dan söz açarken: "Ben, Aristo zamanında gelseydim, onun en iyi öğrencilerinden olurdum" demisi, ne kadar alçakgönüllü olduğunu kanıtlar.

FARABİ

GAZNELİ MAHMUT

(967-1030)

İSLÂM dinini ilk kabul eden Türk İmparatoru... Büyük Şair, büyük komutan, büyük devlet adamı...

İslâm dünyasında halifeden sonra ilk **"sultanlık"** unvânını alan ve kullanan sultan... Büyük hükümdar, Gazneli Mahmut...

Gazneli Mahmut olarak ün yapmış ve tarihe bu isimle girmiştir. Fakat, **"Nizameddin, Ebu-l Kasım Gazi"** diye de anılır. Babası, Kara Aslan oğlu, Sebük Tigin'dir. Babasından büyük ihtimam gördü. Zamanın ünlü alimlerinden ders aldı. Ünlü savaşçılar ile genç yaşta kılıç kılıca geldi. Bileğine güçlü, attığını vurur bir genç olarak yetişti.

Zekî idi. Şiir ve sanatın her dalını seviyor, ilgileniyordu. Babası onu çok genç yaşta Büst bölgesi valiliğine getirdi. Yönetimdeki ehliyetini kısa bir zamanda ortaya koydu. Vilayetini, öteki vilayetlerin çok üstüne çıkaran imar hamleleri yaptı, fikir ve sanatı arkaladı, halka kendisini sevdirdi, babası, oğlu ile gerçekten iftihar ediyordu.

YERİNE GEÇEN KARDEŞİNİ BERTARAF ETTİKTEN SONRA TAHTA OTURDU

BU başarıları onu kısa bir süre sonra Horasan Genel Valiliğine getirdi. (994) 24 yaşında idi ve yönetimdeki ustalığı ve hüneri dillere düşmüştü. Genel vali olarak başarılı girişimleri vardır. Bu görevinde iki yıl kadar kaldı. 996'da babası Sebük Tigin hasta landı ve öldü. Gazneli Mahmut, babasının yerine geçen kardeşi İsmail'i bertaraf ettikten sonra taht'a oturdu.

Gazneli Mahmut'un taht'a oturması ile birlikte, Gazne Devletinin de baht yıldızı parlamaya başladı. Gazne devletinin temellerini atan ve Horasan, Herat bölgelerinde genel vali iken, Samanoğullarından ayrılarak bağımsız bir devlet kuran Alp Tekin, Müslümanlığı ilk kabul eden Türklerdendir. Samanoğullarının korumasına sığınmıştı. Gazneli Mahmut hükümdar olduğu zaman da Samanoğulları ile ilişkileri bozmadı, fakat bağımsızlığını iyice pekiştirdi.

Kısa bir zamanda, gerek iç yönetimde, gerekse dış ilişkilerde becerikli ve başarılı olduğunu gösteren Gazneli Mahmut, Bağdad'daki Halifenin dikkatini çekmekte gecikmedi. İslâmiyeti ülkesinde geliştiren ve çevresine yayan bu yiğit Türk hükümdarına Halife bir menşûr göndererek, **"sultanlık"** tevcih etti. **'Sultan'** yani, **'imparator'** deyimi o zamana kadar yalnız halife için kullanılırdı. İlk defa halife dışında meşrû sultanlığa getirilen devlet başkanı Gazneli Mahmut'tur.

HİNDİSTAN'IN FİLLERLE DONATILMIŞ ORDUSUNU YENDİ

SULTAN Mahmut, ilkin Samanoğulları ile savaşa girdi. Samanoğulları, Irak'a kadar uzanan geniş topraklara hükmediyorlardı. Onları yendi ve sınırlarını o taraftan genişletti. Sonra Büveyhoğulları ile çarpıştı ve zaferine karşılık Efganistan'ı ve Gürcistan'ı sınırlarına kattı.

Gazneli Mahmut'un gözleri şimdi Hindistan üstüne dikilmişti. 1000 yılında Gazneli Sultan Mahmut, Peşavere girip Hindistan'a ayak bastı. Bir yıl sonra Hindistan'ın 42.000 kişilik fillerle donatılmış ordusunu perişan etti. Gazneli Sultan Mahmut, küçük bir ordu ile hareket ediyor, fakat ordudaki disiplin gücü ve tabiye üstünlüğü ile, kendisinden kat kat sayı üstünlüğü olan orduları darmadağın ediyordu. Pencap'a kadar ilerledi ve büyük ganimetlerle Gazne'ye döndü.

Bu başarılı Hindistan seferinde halkı ona, gazi unvanını vermişti. Gazneli Gazi Sultan Mahmut, Hindistan üzerine 13 sefer yapmıştır. 10'uncu Hindistan seferinde Ganj bölgesine kadar ilerledi. Hindistan, kuzeyden gelen bu akınlardan bıkmış usanmıştı. Üstüste yapılan 12 akın Hindistanın yenilgisi ile bitmiş, bütün servet Kuzeye göç etmişti. 150.000 kişilik bir ordu kuruldu. Ayrıca orduda binden fazla da fil bulunuyordu. Hindistan, Gaznelilerle hesaplaşmaya kararlı idi.

ASKERLERİNİ AY BİÇIMI YERLEŞTİRMİŞTİ

GAZNELİ Gazi Sultan Mahmut 13'üncü seferini de yaptı. Mahmut'un 20.000'i bulmayan küçük ordusu ile bin fil ve 150.000 kişilik Hind ordusu karşılaştılar. Gazneli Mahmut, askerini ay biçimi yerleştirmişti. Gücünü yanlara verip, ortayı zayıf bıraktı. Hind ordusu merkeze, Gazneli Mahmut'un bulunduğu Bayraklı Tepe'ye saldırınca, Mahmut kuvvetlerini düzenli biçimde geri çekti. Sağ ve sol kanatları ile de Hind ordusunu kuşattı. Türklerin çok kullandıkları bu tabiye burada da başarıya ulaştı. Hindliler başlarına geleni fark ettikleri zaman iş işten geçmişti.

SANATKARLARI KORUMUŞ, ONLARI TEŞVİK ETMİŞTİ

GAZNELİ Sultan Mahmut, iyi bir kumandan, iyi bir yönetici, iyi bir sultan idi... Hindistan'da İslâm dinini yayan Gazneli Mahmut'tur. Şairdi. Bir divânı vardır. Hükümdarlığı boyunca şairleri, sanatkârları arkalamış, onların sanat eserleri vermelerini teşvik etmiştir. Dünyaca ünlü Firdevsi'nin **"Şahname"** si, Gazneli Sultan Mahmut'a yazılmıştır. Gazne devletinin resmî dili, Türkçe ve Farisi idi. Şiirlerini Farisi dilinde yazdığı için Farisi dili ile yazan şairleri himaye etmiş, sarayında yaşatmış ve Fars dilinin gelişmesine büyük hizmetleri geçmiştir. Eğer bu gayreti Türkçe için göstermiş olsaydı Türk dili çok gelişecek ve daha o tarihlerde büyük bir dil haline gelecekti.

Seciyesi, ahlâkı, savaşları, ölümsüz **"Şehname"**ye giren Gazneli Sultan Gazi Mahmut, Türk devlet adamlarının en büyüklerinden biridir.

1030'da öldüğü zaman geride 5 milyon kilometre karelik büyük bir imparatorluk bırakmıştı.

RESMİ ARKA SAYFADA

GAZNELİ MAHMUT

İBNÎ SİNA
(980-1037)

SAVAŞ kazanan, ülkeler feth eden önderlere **"kahraman"** diyoruz. Ya doğayı feth eden, onun sırlarını çözen, insanı doğa ile boğuşturan bilim adamlarına ne diyelim?... Asıl kahraman onlar değil mi?...

İşte İbni Sina, evren dediğimiz esrarlı âlemin büyülü sırlarını çözen, fikir ve metafizik yönleriyle doğayı keşf eden, insanın ve doğanın karanlığını, gerçeğin küçük güneşleri ile aydınlatan bir bilim adamı, dâhi, bir Türk kahramanıdır. Sanki beyninde bir radyum ışığı taşıyor, her eğildiği konuyu aydınlatıyor, her doğa bilmecesini anında çözüyordu. Onun kadar çok yönlü çalışan ve çalıştığı bütün alanlarda en üstün bilgi seviyesine ulaşan başka bir bilim adamı göstermek güçtür.

18 YASINA GELDİĞİNDE ÇAĞININ BÜTÜN BİLGİLERİNİ ÖĞRENMİŞTİ

BELH'li olan ve sonradan Buhara'ya yerleşmiş bir ailenin çocuğudur. 980 yılında Afşan'da dünyaya geldi. 10 yaşında iken, Kur'an'ı bülbül gibi ezberlemiş, gerekli din bilgisini aimıştı. 18 yaşına geldiği zaman çağının bütün bilgilerini öğrenmiş, onların üzerinde düşünmeye ve bilgi üretmeye başlamıştı. İbni Sina kendisi için şunları söylüyor:

"Öteki bilgiler arasında tıp da öğreniyor, nazarî bilgimi hastalar üzerindeki gözlemlerimle tamamlıyordum. Böylece aralıksız çalışmaya devam ettim. Geceleri de okumakla, yazmakla uğraşıyordum. Uyku bastıracak olsa bir bardak bir şey içerek açılıyor, yeniden çalışmaya koyuluyordum. Uykuda bile zihnim, okuduğum şeylerle meşgul oluyordu. Çoğu zaman, uyandığım zaman halledemediğim bazı şeylerin uyku sırasında halledilmiş olduğunu gördüm. Bir ara, Aristotales'in "Metafizik"ini incelemeye başladım. Bu kitabı belki kırk kere okuduğum halde anlayamadım. Ümitsizliğe düştüm. Bir gün mezatta bir kitap satılıyordu. Beni tanıyan tellal bu kitabı almamı tavsiye etti. Bu, Farabî'nin uğraştığım halde anlayamadığım konu üzerinde yazılmış bir eseri idi. Kitabı aldım, eve dönünce hemen okumaya koyuldum. O vakte kadar anlayamadığım Aristotales'in kitabındaki fikirleri derhal kavradım. Buna son derece sevindim. Allah'a şükr ederek secdeye kapandım; fakirlere sadaka dağıttım."

"Nazarî bilgimi, hastaların üzerindeki gözlemlerimle tamamlıyorum" diyen İbni Sina o mertebe iyi bir doktordu ki, kimsenin iyi edemediği Buhara Emiri Nuh İbni Mansur'u tedavi etti ve iyileştirdi. Bunun üzerine Emîr, İbni Sina'yı kütüphane müdürlüğüne tayin etti ve burada İbni Sina bulabildiği bütün kitapları okuyarak düşüncesini iyice genişletti ve geliştirdi.

Emir öldükten sonra Buhara'dan ayrıldı ve büyük bilgin Birûni'nin yaşadığı Harzem'e giderek orada bu büyük bilgin ile birlikte çalıştı. İki bilgi denizi Harzem'de birbirine karışarak büyüdüler. Fakat fikirlerinden ötürü takibata uğradı. Bilgisinin enginliği yüzünden kıskançlıklarla boğuştu. İran'da şehirden şehire göç etmek zorunda kaldı. Ama bütün bu dalgalanmalar içinde durmadan okudu, durmadan yazdı... Bütün kurduğu teorileri deneyden geçirmiştir. İbni Sina'nın 10'uncu yüzyılın başında kullandığı deneylerden teoriye geçmek metodunu batı dünyası ancak 16'ncı yüzyılda kullanmaya başlayacak ve çağımız uygarlığını bu metodun getirdiği bilgilerle kuracaktır.

ESERLERİNİN ÇOĞUNU ARAPÇA YAZMIŞTI

İBNİ Sina'nın 100'den fazla eseri olduğu söylenir. Bazıları, zaman içinde kaybolmuş olsa da en önemlileri ve belli - başlıları bugün elimizdedir. Eserlerini Arapça yazıyordu. Yalnız iki tanesi, Farsçadır. Eserlerinin çoğu tıbba, fiziğe, astronomiye ve felsefeye dairdir. Büyük ansiklopedik eseri **"Aş - Şifa"** ve bunun özetlenmişi olan **"An - Necat"** en ünlülerindendir ve dünya tıp tarihinin en büyük eserleri arasındadır. Batının 19'uncu yüzyılda bir tesadüfle fark ettiği insan vücudunda kanın **"küçük deveranını"**, İbni Sina, 10'uncu yüzyılda biliyordu.

İnsan hekimliğinin bütün yasalarını bir bir deney ve gözlemlerine dayanarak yazdığı **"Al - Kanun fit - tıp"** adlı eseri, Latinceye çevrilmiş, daha sonra Fransızca, Almanca ve İngilizce çevirileri 16'ncı yüzyıldan 19'uncu yüzyıla kadar Batının hemen bütün üniversitelerince ders kitabı olarak okutulmuştur. Bugün de Paris Tıp Akademisi salonlarında İbni Sina'nın heykeli - -en saygın yerinde- durmaya devam ediyor.

İbni Sina, felsefede tıpkı Farabî gibi başlamış, fakat daha sonra ondan ayrılarak Yunan felsefesi ile İslâm Kelâm'ını uzlaştırmaya çalışmıştır. Bu ilginç deneme, daha sonraki yüzyıllarda sürdürülmüş olsaydı hem doğuda bir felsefe geleneği kurulmuş ve gelişmiş olacak, hem de Batı felsefesi **"insan gerçeği"** üzerine daha sağlam oturmuş olacaktı. Nitekim 18'inci yüzyıla kadar Batının hemen bütün filozoflarını etkilemiştir.

YAZDIĞI İKİ ROMANLA DÜNYANIN İLK ROMANCISI ŞEREFİNİ KAZANMIŞTI

DÜNYADA ilk felsefî roman denemesi, İbni Sina tarafından yapılmış ve yazdığı iki romanla, dünyanın ilk romancısı şerefini kazanmıştır. Eserleri Lâtince, İbranice, Süryanice'den başlayarak giderek bütün dünya dillerine bir çok defalar çevrilmiş ve yayınlanmış tır. Batı bu büyük Türk bilginini **"Avicenne"** (Avisen) adı ile tanır. Türkçemize de bir çok eseri çevrilmiştir. Bu büyük fikir ve bilim kahramanının 1000'inci ölüm yıldönümüne, Türk fikir ve bilim adamlarının şimdiden hazırlandıklarını düşünmek tatlı bir umuttur.

RESMİ ARKA SAYFADA

İBN-İ SİNA

NİZAMÜLMÜLK
(1018-1092)

DOĞU bürokrasisinin yetiştirdiği, en büyük devlet adamı... Tarihe, aklı, adaleti, faziletiyle geçmiş bir Türk veziri... Zulmü önlemiş, mazlumu kanadı altına almış bir yönetici... Devlet idaresi üstüne yazdığı "Siyasetname"si ile, günümüze kadar gelen devlet adamlarına öğüt dağıtmış bir aydın... Kendisine, 'toplumun düzeni" anlamına gelen "Nizamülmülk" adı verilen tek başbakan...

Asıl adı, Ebu Ali Hasan'dır. 10 nisan 1018'de Nukan kasabasında doğdu. Babası Ali, yüksek dereceli bir devlet memurudur. Oğluna, çağın en ileri bilgin kişilerini öğretmen olarak tuttu. İyi bir eğitim görmüştür. Üstelik zeki ve hafızası, son kertede kuvvetli olan Hasan, kısa bir zamanda çağın bilgilerini öğrendi. Daha 11 yaşında iken Kur'an'ı ezberlemiş, sonra da Fıkıh ile ilgilenerek bu alanda ün yapmış kişilerle tartışmalara girmiştir.

GENİŞ BİR KÜLTÜRÜ, KUVVETLİ BİR MANTIĞI VARDI...

ÇAĞIN tanınmış şair ve edebiyatçıları ile arkadaşlık kurdu. Kuvvetli mantığı ile sağlam, seçtiği kelimelerle parlak konuşmalar yapıyordu. Geniş kültürü, edebiyatı kullanma gücü ve aklı ile idarecilik hayatına girdiği zaman, hemen herkesin dikkatini çekti. Daha çok genç yaşta, çevresinin saygı mihrakı olmuştu.

İlk memuriyeti, babası ile birlikte gittiği Gazne Devleti'nde olmuştur. Horasan genel Valisi'nin maiyetinde görev aldı. Bu sırada, Gazne Türk Devleti ile Büyük Selçuk Devleti arasında bir savaş patladı. Dandanakan Savaşı olarak tarihe geçen bu ünlü savaşta, (1040). Büyük Selçuklular üstün geldiklerinden, Horasan düştü, Hasan ile Babası Ali, Gazne'ye çekildiler.

Fakat birkaç yıl sonra, Horasan'a döndü ve Selçukluların hizmetine girdi. Selçuklu Hükümdarı Tuğrul Bey, Hasan'a, iç yönetimde önemli bir görev verdi. Sonradan, Nizamülmülk adını alacak olan Hasan, görevini o kadar başarı ile yaptı ve görev sırasında kaleme aldığı buyruklarla o kadar dikkati çekti ki, Tuğrul Bey, daha sonraları yerine geçecek olan Alp Aslan'a Hasan'ı tanıtırken: "Ona dikkat et, ondan yararlanmaya bak!.. Tedbiri geniş, okumuşluğu derindir. Bir gün devletin başına geçersen, sana güveneceğin vezir olur" demişti.

Nitekim kısa bir süre sonra Tuğrul Bey, arkasında erkek evlât bırakmadan öldü. Veziri Kanduri, Alp Aslan'ın kardeşlerinden Süleyman'ı tutuyordu. "Beyimin vasiyeti vardır" diyerek Süleyman'ı tahta çıkardı. Oysa, Selçuk beylerinin çoğunluğu, Alp Aslan'dan yana idi. Kurultay kurup başlarına Alp Aslan'ı seçtiler. Kardeş kavgası başladı.

Bu sırada Alp Aslan, Tuğrul Bey'in öğüdünü dinlemiş ve Hasan'ı yanına almıştı. Hasan, bu kardeş çekişmesi döneminde, isabetli kararları, geçerli tedbirleri ve iyi yürüttüğü politikası ile herkesin dikkatini üzerinde topladı. Alp Aslan, 6 aralık 1063'de, Hasan'ı Başvezir ilân etti. Birkaç ay sonra kardeşiyle olan çekişmesini bitirdiği için Alp Aslan, resmen Selçuk Sultanı olunca, (27 nisan 1064), Hasan da resmen Sulçuk İmparatorluğu'nun Veziri olarak görevini sürdürdü.

HALİFE, HASAN'A «NİZAMÜLMÜLK» ADINI VERDİ

İKİ kardeş arasındaki taht kavgasında büyük politika hüneri gösteren Hasan, yalnız Selçuk ileri gelenlerinin değil, Halife'nin de dikkatini çekmişti. Halife, kendisine "Nizamülmülk" adını verdi ve ondan sonra hem Nizamülmülk adı ile anılmış, hem tarihe bu adla geçmiştir.

Bütün savaşlara sultanla birlikte katılmıştır. Böylece de, yalnız iyi bir bürokrat olmayıp, iyi bir silahşör olduğunu da ispatlamış oldu. 27 kasım 1072'de Alp Aslan şehit edilince, oğlu Melikşah'ın tahta çıkmasını sağladı. Melikşah'ın da sultanlığını kabul etmeyenler vardı. Amcaları ayaklandılar. Nizamülmülk, bütün bu karışıklıkları büyük bir ustalıkla düzeltti ve Melikşah'ın sultanlığını meşrû hale koydu.

ONU ÇEKEMEYENLER HÜKÜMDARA KÖTÜLÜYORLARDI

ONUN zamanında Büyük Selçuk İmparatorluğu, Kaşgâr'dan Adalar Denizi'ne, Aral Gölü'nden Hint Denizi'ne kadar uzanan geniş, güçlü ve iyi yönetilen bir imparatorluk oldu.

Nizamülmülk'ün vezirliği, efsaneleşmiştir. Bu konuda binlerce hikâye ortaya atılmış, Nizamülmülk'ün adaleti, uz görürlülüğü, fakir fukara babası olması lejant haline konmuştur. Bir ara, Melikşah ile arası açıldı. Çünkü Nizamülmülk o kadar büyük bir şöhrete sahipti ki, Sultan'ın, adeta adını gölgeliyordu. Kendisinin zenginliğini, aklını, ününü çekemeyenler, hükümdara sürekli olarak Nizamülmülk'ü kötülüyorlar, gözünün tahtta olduğunu söyleyerek düşmanlığını körüklemeye çalışıyorlardı. Bu körükleyenler arasında, Melikşah'ın eşi Terken Hatun da vardı. O da oğlunu tahta geçirmek için, Nizamülmülk'ü kendisine engel görüyordu. Bu sıralarda, Nizamülmülk'ün bir oğlunun öldürülmesi, Vezir ile Şah'ın arasını iyice açtı.

O günlerin birinde Nizamülmülk, Şah'ın yakınlarına: "Varın, söyleyin, demişti, bugün ulaştığı ikbalde benim tedbirlerimin payı vardır. Unutmasın ki, benim divit ve destarımla, onun taç ve tahtı birbirine bağlı ve birbirleriyle kaimdir."

1092'de, hançerlenerek öldürüldü. 29 yıl süren vezirliği sırasında ülkeyi refah ve huzura kavuşturmuş, İkta sistemini benimseyerek toprak mülkiyetini devlete bağlamıştır. "Siyasetname" adıyla, yazdığı eser, modern devlet yönetiminin nasıl götürülmesi gerektiğini, zamanındaki ve sonraki hükümdarlara ve bürokratlara örneklerle anlatmıştır.

RESMİ ARKA SAYFADA

NİZAMÜLMÜLK

ALPASLAN
(1029-1072)

DÜNYAYA seyrek gelen bir komutan!.. Gözünü kırpmadan ölüme atılan yiğit!.. Düşmanını bile bağışlamasını bilen bir insan!.. Türklere, Anadolu'yu vatan eden devlet adamı!.. Adı gibi, hem yiğit, hem aslan!..

20 ocak 1029'da doğdu. Babası, Çağrı Bey'dir. Çağrı Bey, Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşunda başrollerden birini oynamış bir kahramandır. Horasan Valisi idi. Oğlu Alpaslan'ın yetişmesine önem vermiş, çağın bilginlerinden ders görmesini sağlamış, atıcılık ve binicilikte eli tutulmaz, önüne geçilmez bir yiğit olarak yetişmesine dikkat etmiştir. Öldüğü zaman, Horasan Valiliği'ne oğlu Alpaslan geçti.

Büyük Selçuklu Devleti Hükümdarı Tuğrul Bey, vâris bırakmadan 4 eylül 1063'de ölünce, Veziri Kundurî; "Vasiyeti vardır", bahanesiyle devletin başına, Alpaslan'ın kardeşi Süleyman Bey'i geçirmek isteyince, ülkenin beyleri ayaklandılar ve başlarına Alpaslan'ın geçmesini istediler.

BÜYÜK ORDUSU İLE TÜM DİRENİŞLERİ BASTIRDI

ALPASLAN, 27 nisan 1064'de törenle tahta çıktığı zaman, 35 yaşında bir yiğit idi. Kundurî'yi azletti, yerine Nizamülmülk'ü vezir yaptı. Bazı beyler, direnecek oldular, bastırdı. Başkaldıran akrabalarını dize getirdi ve tek rakibi Kutalmış'ı bir savaşta yok etti. Devletine otorite, mülküne düzen getirdi ve ordularını Bizans üstüne yolladı. Azerbaycan'ı, Gürcistan'ı ele geçirdi.

Bizans'ta telâş başlamıştı. İmparatorluk tehlikede idi. Bizans İmparatoru Romanos Diyojenis, bizzat ordusunun başına geçerek Alpaslan üzerine yürüdü. Ordusunun bir kısmını güvenlik için, Malatya'da bırakmıştı. İmparator, Palu önlerine geldiği zaman, felaket haberi erişti. Malatya'daki kuvvetleri, güneyden sarkan Türk kuvvetleri tarafından yok edilmişti. Bu durumda savaşamazdı. İster istemez geri döndü.

Alpaslan, Van Gölü'nü dönerek Malazgirt önlerine geldi. Malazgirt düştü. Oradan Diyarbakır'a geçti. O yıllarda Mısır kaynaşıyordu. İktidarı ele geçirmek isteyen emirler, muradlarına eremeyince, Alpaslan'ı Mısır'ı almaya teşvik ettiler. Alpaslan, Mısır topraklarına sarktı. Urfa'yı kuşattı ve ele geçirdi. Büyük saldırıya geçebilmek için ordularını Halep'te topladı.

BİZANS, olayları dikkatle izliyordu. Alpaslan'ın Mısır'a yönelmesi, Romanos Diyojenis'i ümitlendirdi. Alpaslan, Mısır'da oyalanırken, o, Doğu Anadolu'yu tekrar buyruğu altına alabilir, Azerbaycan'ı ele geçirebilir, hatta İran'a kadar rahatlıkla sarkabilirdi. Sonra yorgun Türk ordusunu yenecek ve onları bir daha Anadolu'ya ayak bastırmayacak bir anlaşma imzalatacaktı.

Büyük bir ordu topladı. Ordunun miktarı üzerinde tarihçiler arasında ittifak yoktur. Ancak 200.000 kişilik bir ordu olduğu ve bunun yüz bininin yaya, yüzbinin atlı bulunduğu söylenebilir. İstanbul'dan, ordusunun başında çıkarken, "Size zaferler getireceğim. Bizans ordusunun karşısına Türkler çıkmaya bile cesaret edemeyeceklerdir" diyordu.

Gerçekten, geçtiği yerlerdeki ufak tefek direnişleri silindir gibi eziyor, evvelce Bizans'a ihanet eden toplulukları cezalandırıyordu. Sivas'tan geçerken, on binlerce Ermeni'yi, çoluk çocuğa kadar kılıçtan geçirdi. Erzurum, Eleşkirt üzerinden Malazgirt'e geldi.

BİZANS İMPARATORU ANLAŞMA TEKLİFLERİNİ REDDETTİ

ALPASLAN, Halep'te olup bitenleri öğrenince, ordusunun bir bölümünü, Suriye'de fetihlerin sürdürülmesi için bıraktı, ana kuvvetleri toplayarak kuzeye doğru tırmanmaya başladı. Malazgirt'e geldi. İki ordu karşılaştılar. Bizans İmparatoru, zaferi avucunda bildiği için, anlaşma tekliflerini reddetmişti. Bizans ordusu 200.000, Türk ordusu onun dörtte, hatta beşte biri bile değildi. 26 ağustos 1071 sabahı, namazdan sonra Alpaslan ordusunun karşısına, tepeden tırnağa beyazlar giyinmiş olarak çıktı. "Kimin gönlü gitmekteyse, gitsin! Kim, şehadet şerbetini içene kadar dövüşmek isterse kalsın! Ben sizin aranızda sizlerden biri olarak elde kılıç dövüşeceğim! Ya zafer nasip olacak, ya şehadet şerbeti gönlümün ateşini söndürecek!.. Gidene gönül komam, kalana teşekkür etmem!.. İşte aslanlarım, yiğitin günü geldi" diyordu.

BİZANS ORDULARI BÜYÜK BOZGUNA UĞRADI

TARİHİN en büyük savaşlarından biri başladı. "Mübalağa cenk olundu". Alpaslan, ordusunu ay biçimi mevzilemiş, sağ ve sol cenahları kuvvetli tutmuş, kendisinin bulunduğu merkezi zayıf bırakmıştı. Bizans ordusu, Sultan'ın bulunduğu merkezi dayanıksız görünce, yüklendi. Alpaslan savaşarak geri çekiliyor, sağ ve sol kanatlarını Bizans ordularının gerisine doğru sarkıtıyordu. Birden hücum emrini verdi. Alpaslan'ın bulunduğu merkez kuvvetleri direnirken, sağ ve sol kanatlar kapanmış, Bizans ordusu çember içine düşmüştü. Bayraklarını, imparatorlarını bile geri çekmeyi başaramadan yenildiler.

Alpaslan, esir Bizans İmparatoruna saygı gösterdi, karşısına oturttu ve barış tekliflerini neden reddettiğini sordu. Romanos:

— Orduma güveniyordum, dedi, Anadolu bugüne kadar böyle bir ordu görmemiştir. Onun için barış yapmak istemedim.

— Sen yenmiş olsaydın, bana ne yapardın?..

— Kamçılatırdım...

— Sana ne yapacağımı umuyorsun?..

— Belki öldürürsünüz, belki kafese koyup adi bir esir gibi dolaştırırsınız. Ve... kim bilir, belki de bağışlarsınız!..

— Bana bu zaferi gösteren Tanrı'ma şükran için, her şeyi yaparım.

Bizans İmparatoru'nun hayatını fidye karşılığı bağışladı. Artık Anadolu, istilâ edilmiş bir ülke değil, Türklerin ana vatanı olmuştu. Bir yıl sonra, bir kale komutanına, hatasından dolayı ceza verdi. Buna öfkelenen kale komutanı Alpaslan'ı bıçağı ile yaraladı ve Türklerin bu büyük komutanı, Başbuğu, birkaç gün içinde öldü (1072).

RESMİ ARKA SAYFADA

ALPASLAN

MELİKŞAH
(1055-1092)

MALAZGİRT'te, Bizans ordularını yenip imparatorunu tutsak eden Büyük Selçuk Hükümdarı Alpaslan'ın bilgili, uygar oğlu... Devletini, imaretlerle, camilerle, sebillerle süsleyip mâmur eden Büyük Selçuklu Hükümdarı!...

Dünyanın, güneş çevresinde döndüğü temel fikrine dayalı olarak "Celalî Takvimi"ni yapan aydın düşünceli bir hükümdar!..

On yedisinde tahta çıkıp, otuz yedisinde öldüğü halde, imparatorluğunu Hindistan'a kadar genişleten ve Halife'yi himayesine alan şanlı bir devlet adamı... Melikşah, daha 11 yaşında iken, babası tarafından veliaht ilân edilmişti.

Babası öldüğü zaman, 17 yaşında idi. Dünyanın en değerli vezirlerinden biri olan Nizamülmülk, babası gibi, onun da Başveziri idi. Amcaları, taht üstünde hak iddiasıyle ayaklandılar, bastırdı. İmparatorluğa bağlı devletler, genç Melikşah'ın tecrübesizliğinden yararlanmak ümidiyle, bağımsızlıklarını ister oldular; ayrı ayrı yola getirdi. İmparatorluğunu güçlü ve düzen içinde yaşar hale getirince, önce Karahanlılar'ı, daha sonra Gazneli Türk İmparatorluğu'nu, yaptığı anlaşmalarla kendisine sıkı sıkıya bağlamasını bildi. Böylece, babasından devir aldığı imparatorluk sınırlarını daha da genişleterek huzurlu bir devlet haline koydu.

BUGÜNKÜ TÜRKİYE'NİN İLK TEMELLERİNİ ATANLARDANDI

BUGÜN içinde yaşadığımız Türkiye'nin ilk temellerini atan da Melikşah'tır. Melikşah, 1077 tarihinde, Kutalmışoğlu Süleyman Şah'a, "Anadolu Melikliği" fermanını gönderdi. Böylece, Anadolu Selçuklularının temeli atılmış oluyordu. Daha sonra bu temel üstüne Osman Bey, kendi adını taşıyan Osmanlı Devleti'ni kuracak ve bu devlet büyük bir imparatorluk haline gelecektir.

Melikşah, Anadolu'daki Türk fetihleriyle çok yakından ilgilenmiş ve Süleyman Şah'ın başarılarını sürekli olarak izlemiş, desteklemiştir.

MelikŞah, babasının tasarladığı fetihleri de tamamlamıştır. Alpaslan, Halep'de ordusunu toparlamış ve Mısır üzerine sefere hazırlanırken, Bizans'ın büyük bir ordu ile Malazgirt önlerine gelmesi üzerine, geri dönmüş ve Bizans İmparatorluğu'nun 150.000 kişilik ordusunu,imparatorlarını da tutsak ederek, perişan etmişti. Fakat ondan sonra, bir kale komutanı tarafından hançerlenmesi ve ölümü yüzünden bu Mısır seferi geri kalmıştır.

HUTBELERİN ABBASÎ HALİFESİ ADINA OKUNMASINI SAĞLADI

MELİKŞAH, Suriye'yi —komutanlarından Atsız'ın yönettiği— bir ordu ile ele geçirdi. Fatimîleri, Lübnan'dan kovup çıkardı. Hicaz'ı, Şiî Fatimîlerinin nüfuzundan kurtardı. Halife'yi himayesine aldı ve hutbelerin, eskisi gibi, Abbasî Halifesi adına okunmasını sağladı. Böylece, bütün dünya Müslümanları'nın hayranlığını, şükranlarını kazandı.

Kafkasya'ya yöneldi. Bu bölgeyi tamamen istilâ edip imparatorluk sınırları içine aldı. Maveraünnehir'e kadar bütün topraklar,Melikşah'ın imparatorluğuna dahil oldu. Bu sırada, Hasan Sabbah gailesi çıkmıştı. İsmailiye mezhebinin temsilcisi olan Hasan Sabbah, çetin bir kaleye sığınmış, dehşet saçıyordu. Kendisine bağlı fedaileri dünyanın dört tarafına gönderiyor, suikastler düzenliyor, cinayetler işliyordu.

37 YAŞINDA, BAĞDAT'DA ZEHİRLENEREK ÖLDÜ...

MELİKŞAH Hasan Sabbah'ı ortadan kaldırmaya ve Mısır'a da bir sefer açarak Fatimîler Devleti'ne son vermeye karar verdi. Başveziri Nizamülmülk, bu işlerle uğraştığı sırada, Hasan Sabbah'ın bir adamı Bağdat'a geldi ve büyük devlet adamı Nizamülmülk'ü öldürdü. Vezirinin katline üzülen Melikşah, Hasan Sabbah'ın işini bitirecek orduyu hazırladığı sırada, yani, Nizamülmülk'ün ölümünden bir ay sonra,37 yaşındaiken zehirlenerek öldü (1092). Bağdat'da ölmüş, cenazesi, başkenti olan İsfahan'a götürülerek kendi yaptırdığı türbesine gömülmüştür.

"Birinci Celâlettin Ebülfeth" adıyla da tanınan Melikşah'ın 20 yıllık devlet hayatına sığdırdığı zaferler her ne kadar önemli ise de, bu yirmi yıllık zaman içinde uygarlık olarak ortaya konan eserler, ondan çok daha önemlidir. Nehirlere kanallar açarak toprakların sulanması, ziraatin ileri bir metotla geliştirilmesi, imparatorluğu baştanbaşa geçen büyük yolların yapılması, menzillerin kurulması, büyük kervan yollarının güven altına alınması gibi saymakla tükenmeyecek icraat, Melikşah'ın devletine bir uygarlık şerefidir.

Melikşah'ın bunca işi başarmasında, Başveziri Nizamülmülk'ün de büyük hissesi vardır. Fakat Melikşan da büyük bir devlet ve uygarlık adamı idi. Dünyanın, güneş etrafında döndüğü temel düşüncesinden hareket edilerek yapılan "Celalî Takvimi" yalnız Melikşah devletine değil, bütün Türk dünyası, Doğu dünyası için bir şereftir. Batı 16'ncı yüzyılda, bu fikri ileri süren Galile'yi, işkence çarkında eziyordu.

SANATKAR VE BİLİM ADAMLARINI KORUDU

MELİKŞAH, Bağdat'da bir rasathane kurdu. Şairleri, sanatkârları, bilim adamlarını sarayında topladı ve onları fikir ve eser üretmekte arkaladı. Dünyaca ünlü İran şairi Ömer Hayyam da Melikşah'ın sarayında ağırlanmış ve yazdığı rübaileri meclislerde okunmuştur.

Bugün içinde yaşadığımız Türkiye'nin temellerini atan Melikşah'a, Türk milletinin şükranı devam ediyor...

RESMİ ARKA SAYFADA

MELİKŞAH

CENGİZ HAN

(1155-1227)

TEK başına başlayıp, dünyanın en büyük imparatorluğunu kuran Moğol Hükümdarı Onan ırmağı kenarında Dülünboldak kasabasında dünyaya geldi. Güçlü bir rivayet olarak söylenir ki, doğduğu zaman, sağ avucunda kan vardı. Babası, bu haberi duyunca, "Oğlum cihangir olacak... Büyük bir devlet kuracak... Budunları birleştirecek... Bu uğurda çok kan akıtılacak... Kabileme müjdeler olsun!..." demişti.

12 yaşında iken, babasını kaybetti. Bazı kaynaklar, annesinin gayreti ile kabilenin dağılmasını önlendiğini yazıyorlarsa da, daha inanılır kaynaklar, Cengiz Han'ın, annesi ile başbaşa kaldığını ve bütün kabilenin dağıldığını kaydederler.

TÜM MOĞOLLARI ETRAFINA TOPLAMAYI BAŞARDI

ASIL adı Timoçin'dir. Fırsatları kullanarak ve onları iyi değerlendirerek bazı kimseleri başına topladı. Kabilesinin yeniden başına geçti. Komşu kabilelerle bazan güç kullanarak, bazan dostluk göstererek birleşe birleşe büyüdü. Moğol milletini tek sancak etrafında toplamak yolundaki çalışmaların çok uzun sürmesi, Timoçin'in her şeye tek başına başladığına işarettir. Ancak 38 yıl, sürekli çalışmalar sonundadır ki, Timoçin, bütün Moğolları kendi etrafında toplayabilmiş ve 50 yaşını bulmuştu.

Çinliler, ünlü çin seddini, bu göçebe akınlarını durdurmak için yapmışlardır. Moğollar üzerinde bir türlü hâkimiyet kuramadıkları için, Çinliler, bazan Moğolları birbirine, bazan, Moğollarla Türkleri birbirine düşman ediyorlar ve bu oynak politika sayesinde rahata kavuşabiliyorlardı. 12'nci yüzyılın ikinci yarısında, Çinliler Moğol prenslerini yok ettikleri Buyir-Nor Tatarlarının büyük tehlikesi ile karşı karşıya kaldılar. İmparatorlukları devrilebilir, Asya'nın güney-doğusu altüst olabilirdi. Timoçin'le, Hıristiyan Karayit'leri dost etmeye muvaffak oldular ve Timoçin Karayitlerle birlikte Çin İmparatorluğu'nu koruyarak bu tehlikeyi savuşturdu. Fakat bu dönemde Çinlilerden çok şey öğrenmiştir.

Timoçin'i en çok uğraştıran, kan kardeşi Camuka olmuştur. Camuka, bir çok kabileyi kendi etrafına toplayarak Gurhan adı ile hükümdar olmuştu. Fakat Timoçin, onun da hakkından gelmesini bilmiş, bir savaşta öldürerek bütün Moğolların başbuğu olmuştur.

TARIHIN ALTIN SAYFALARINA CENGIZ ISMI ILE GEÇTI

MOĞOL prensleri toplanarak Timoçin'e bağlı kalacaklarına sadakat yemini ettiler ve kendisine **"CENGİZ"** adını verdiler. Ne anlama geldiği kesin olarak belli değildir. Çin kaynakları, "Tanrı'nın Oğlu" anlamına geldiğini yazarlar. Moğol dilinde, "güçlü" manasına geldiği söylenir. Ancak, manası ne olursa olsun, Timoçin artık Cengiz olmuş ve tarihin altın sayfalarına bu isimle geçmiştir.

Moğol birliğini sağlayınca, Çin üstüne yürüdü. Pekin önlerinde Çinliler barış istediler. Kabul etti. Fakat Çinliler, durmadan düşmanlarını güçlendirmeye çalışıyorlardı. İkinci defa Çin üstüne yürüdü, Pekin'i aldı ve bir Çin prensesi ile evlendi. Fakat savaş uzun sürdü. (1216).

UYGUR DEVLETI MOĞOLLARIN ELINE GEÇTI

MOĞOLİSTAN ve Çin'in hemen batısında Kara-Hitay Gurhanlıların ülkesi vardı. Uygur sınırından, Aral Gölü'ne kadar uzanan bu geniş alanda uygar bir devlet olarak yaşayan Kara-Hitaylılar, önce Moğollar'dan kaçan kabilelerin, daha sonra da Moğollar'ın istilâsına uğradı (1209). Aynı yıl Uygur Hükümdarı İdikut'un ordusu yenilerek bu devlet Moğollar'ın eline geçti. Yedi-Su kuzeyinde bulunan Karluk Hükümdarı Aslan Han da bütün direnmesine rağmen aynı âkıbete uğramaktan, kendisini ve memleketini kurtaramadı (1211). Bunu, İli vadisindeki Alamalık Hükümdarının yenilgisi izledi (1216).

Cengiz Han, Batıya kaçan düşmanlarını takibe oğlu Cucl'yi memur etti. Cucl, Merkitler'in üzerine yürüdü ve Merkit ordusunu kırıp geçirdi. Bu sırada Cuci, Harzemşahların kalabalık ordusu ile karşılaştı. Çatıştılar, fakat yenişemediler. Cuci, bir savaş oyunu ile çekildi.

CENGİZ HAN, birkaç yıl sonra, Harzemşah'a kendi yönetimindeki ordusu ile yüklendi. Bu ordunun 600.000 kişilik bir ordu olduğu söylenir. Dört oğlu ile birlikte kendisi de ordunun başında gidiyordu. Harzemşah ordusu yenildi ve bütün ülkesi Moğol atlılarının ayakları altında kaldı. Cengiz Han, yoluna devam etti. İran'ı ele geçirdi.

En büyük oğlu Cucl, sefere devam ederek Kafkasları geçti, Rusya içlerine daldı. Oralarda serpili Türk boylarını bir bayrak altında topladı. Hazer Denizi çevresindeki Türk asıllı ve Yahudi dinine girmiş Hazer devletini de ele geçirdi. Böylece, bütün Asya, Çin Denizi'nden Baltık Denizi'ne kadar uzanan uçsuz bucaksız toprakları imparatorluğunun sınırları içine girmiş oluyordu.

SAĞLIĞINDA IMPARATORLUĞU OĞULLARINA PAY ETTI

CENGİZ HAN sağlığında imparatorluğu oğulları arasında taksim etmiştir. Bununla beraber, imparatorluk, onun ölümünden sonra da devam etmiş ve kardeşler, kendi bölgelerinde başlarına buyruk hareket etmelerine rağmen, İmparatorluğu güçten düşürmemeye dikkat etmişlerdir.

Cengiz Han orduda ve ülkesinde disiplin kurmuş ve disipline her şeyin üstünde titizlik göstermiştir. Buyruğa karşı gelenler, hemen yok ediliyorlardı. Toplumda ne yaptığını Cengiz Han şöyle anlatmıştır:

"Benden önce, oğul babaya, küçük kardeş ağabeysine, gelin kaynanasına, memurlar amirlerine itaat etmiyorlar, amirler de, emirleri altında bulunanlara karşı görevlerini yapmıyorlardı. Ben her yerde düzeni kurdum, herkese vazifesini bellettim, mevkiini tayin ettim. İşte yaptığım budur."

Tarihin bu en büyük cihangiri, 1227 yılında hayata gözlerini yumdu.

RESMİ ARKA SAYFADA

CENGİZ HAN

AHMET YESEVÎ

(? - 1166)

AHMET Yesevî, Türk dünyasında ilk tarikatı kuran bir fikir ve düşünce adamıdır. 12'nci yüzyılın başlarında yalnız Türkistan'da değil, bütün İslâm Asyası'nda fikirleri yayılmış, şiirleri ağızdan ağıza geçmiş, giderek, adeta evliyaiaşmıştır. Bilinen ilk mutasavvıfımızdır. Türklerin dinî ve edebî tarihinde bu kadar geniş bir çevreye tesir etmiş başka bir şair ve mutasavvıf yoktur.

Tasavvuf, gerçeklerin gerçeğinim aranmasıdır. Gerçeklerin gerçeğin Allah'tır. Evrende ne varsa, Tanrı'nın başka başka görünümlerinden ibarettir. İnsanın gayesi, gerçeğe ulaşmak, yani Tanrı'yı bulmaktır. Tanrı'yı, akıl ile bulamayız. Tanrı'ya yürekle gidilir. İnsanın, Tanrı fikrinin içinde erimesi, böylece ona karışması gerekir. Bu mertebeye, tövbe, sabır, tevekkül, rıza merhalelerinden geçerek ulaşılır.

Ahmet Yesevî'nin yaydığı bu fikirler, ilkin, Seyhun çevresinde, Taşkent civarında, Doğu Türkistan'da kuvvetle tutunmuş, daha sonra Maveraünnehir ve Harizim sahalarında güçlenmiş, belki de Moğol yayılmasından yararlanarak, Horasan, İran, Azerbaycan Türkleri arasında yerleşmiştir. 13'üncü yızyılda Anadolu'ya atlayan Yesevilik, Hacı Bektaş Veli ve Sarı Saltuk gibi ulu kişilerin ellerinden Osmanlı İmparatorluğu içine girmiş ve Macaristan'a kadar yayılan geniş bir alanda milyonlarca insanı, yüzyıllar boyu etkilemiştir.

MÜSLÜMANDI VE ISLAMIYETE YENI BIR YORUM GETIRIYORDU

DİNDEKİ bu tarikatlar, fikirdeki fraksiyonların karşılığıdır. Müslümandılar ve İslâmiyeteyeni bir yorum getiriyorlardı. Ancak, mutasavvıflar, bu yorumun yeni olmadığını, Hz. Peygamber günlerinde sahâbe arasında böyle düşünenler olduğunu ve Peygamberin bu düşünceyi tebcil ettiğini söylerler. Fakat, Ahmet Yesevî'nin yaydığı fikirlerin, Horasan Melâmetiyesi ile Seyhun havalisinden Şii cereyanlarından etkilendiği genellikle kabul edilir.

Ahmet Yesevî Türkistan'ın Sayram kasabasında doğmuştur. 7 yaşında babasını kaybetti. Ablası ile birlikte, Yesi şehrine geldi. Burada, Aslan Baba'dan dersler aldı. Aslan Baba, çevrede büyük ünü olan bir tasavvuf şeyhi idi. Yesi şehrinde ilk bilgilerini aldıktan sonra, Buhara'ya geçti. Buhara'da, Şeyh Yusuf Hemedanî'ye intisap etti. Şeyh Yusuf, Ahmed'in zekâsını, ilim aşkını pek beğendiğinden, bu yeni çömezi ile çevrede birçok gezilere çıktı ve en sonunda Ahmet'i, postuna halife ilan etti.

Şeyh ölünce, yerine postnişin oldu. Fakat şeyhi, bir süre Horasan'da kaldıktan sonra, tekrar Yesi'ye dönmesini ve orada fikirlerini yaymasını tavsiye etmişti. Öyle yaptı. Yesi'ye döndü ve fikirlerini yaymaya başladı.

ESERLERINDE TÜRKÇEYI KULLANDI

AHMET Yesevî, Taşkent ve çevresinde, Seyhun ötesindeki bozkırlarda fikirlerini yayıyordu. Burada Türkler, yeni Müslüman olmuşlar, samimiyetle Müslümanlığa bağlanmışlardı. Fakat Şamanlık döneminden getirdikleri bir takım alışkanlıkları, tutkuları vardı. Köylü ve göçebe halka fikirlerini kabul ettirebilmek için, halk edebiyatı kalıplarını ve hece veznini kullanarak şiirler yazmaya ve bu şiirlerde bazı dinî hikâyeleri, tasavvufî fikirleri işlemeye başladı.

Oysa, Ahmet Yesevî, çok iyi Farsça biliyor, İran edebiyatını çok yakından tanıyordu. Birçok emsalinin yaptığı gibi, edebiyat dili olan Farsça'yı kullanabilir ve zamanın bilim çevresinde geniş bir itibar sağlayabilirdi. Fakat bunu yapmadı. Türkçeyi kullandı. Türklerin şiir kalıplarını yeğ tuttu ve hece ölçüleri ile yazdı. Yazdıkları bu şiirler, bozkır göçebeleri arasında kutsal bir metin gibi karşılanıyor ve Ahmet Yesevî'ye, "Türkistan'ın Babası" deniliyordu.

ILK TARIKAT KURUCULARINDANDI

AHMET Yesevî'nin bir oğlu olmuş, fakat kendi sağlığında ölmüştür. Yesevî adını günümüze kadar taşıyanlar, ablasının kolundan gelen insanlardır. Osmanlı Türklerinin ünlü seyahatnamesini yazan Evliya Çelebi, Yesevî kolundan gelir. Günümüzde Doğu illerimizde yaşayan Yesevî tarikatına bağlı insanlar vardır. Dokuz yüz yıla yakın bir zaman, sesini kaybetmeyen bu Türk ozanı, ilk tarikat kurucumuz olduğu kadar, ilk şairimiz sayılır. Gerçi şiirlerinin lirik olmadığı bilinmektedir. Yazdıklarına şiir demek için, "Hikmet" denmiştir. Nitekim "Hikmet" adı altında toplanıp yayınlanmışsa da, bu şiirlerin Ahmet Yesevî'ye ait olduğu çok şüphelidir. Kendisinden sonra gelen müritleri, yazdıkları şiirleri, şeyhlerine izafe etmişler ve böylece "Hikmet" adıyle bilinen divanı ortaya çıkarmıştırlardır.

Fakat, Yesevîliği şiir vadisinde geliştiren çok büyük şairler çıkmıştır. Yunus Emre, bunların en büyüklerindendir. Ahmet Yesevî, sadece Yunus Emre'nin gelişine bir yol açmış olsaydı bile, şiir ve inanç dünyamıza büyük bir hizmette bulunmuş olurdu.

TOPRAK ALTINDA YAPTIĞI HÜCREDE ÖLDÜ

AHMET Yesevî, "Hazreti Peygamber 63 yaşında dünyaya veda etti. Benim gibi onun aşıklarına dünya yüzü artık haramdır" demiş ve 63 yaşını doldurduğu yıl, toprak altında yaptığı bir hücreye girmiş, orada son Hikmet'lerini yazarak hayata gözlerini yummuştur. (1166)

Toprak altında söylediği rivayet edilen, —fakat Fuat Köprülü gibi bilim adamlarımızın şüpheli karşıladıkları— Hikmet'lerden birini günümüz Türkçesi ile aşağıya alıyoruz:

"Kimi görsem, hizmet kılar, kul olurdum.
Toprak gibi, yollarına yol olurdum.
Aşıklarla yanar, söner, kül olurdum.
Her derde derman olup girdim toprağa..."

RESMİ ARKA SAYFADA

AHMET YESEVİ

MEVLÂNA CELÂLETTİN-İ RUMÎ

(1207 - 1273)

ÜNÜ dünyayı tutan bir mutasavvıf... 700 yıldır, insan yüreklerinde ve kafalarında yaşayan bir fikir ve gönül adamı... Çağının en büyük devrimcisi... İslâm dinine raksı ve musikîyi sokan büyük Müslüman... Mevlânâ Celâleddin-i Rumî, 30 eylül 1207'de Horasan'ın Belh şehrinde doğdu.

Babası, Sultan-ı ulema Mehmet Burhanettin Veled'dir. Öteden beri bilginler yetiştiren bir aileden geliyordu. Horosan'ın en ünlü bilgini sayılmaktaydı. Oğlu Celâleddin'e daha küçük yaşlarda iken okuyup yazma öğretmiş, bilgisini oğluna aktarmaya çalışmıştı. Bir gün oturduğu şehri terketti ve oğlunu yanına alarak uzun bir geziye çıktı. Belh'den neden ayrıldığı bilinmiyor.

Celâleddin, babası ile birlikte, çeşitli şehirlerde konaklayarak Hicaz'a gitti. Hac farizasını yaptıktan sonra, Şam'a geldiler. Şam'da, Muhittin-i Arabi ile tanıştılar, konuştular. Muhittin-i Arabi'nin, o sıralar henüz 13 yaşındaki Celâleddin'e, babası kadar önem verdiği ve itibar ettiği söylenir.

Yine babası ile birlikte Konya'ya geldi. Doğuda ün yapmış Burhanettin Veled ve karşılaştığı her insanda saygı ve hayranlık uyandıran oğlu Celâleddin, Konya'da fevkalâde karşılandı. Selçuk hükümdarları dahi, verdiği vaazları dinlemişler ve fikirlerinden yararlanmışlardır.

AKILLI BİR DÜŞÜNÜRDÜ

BURHANETTİN Veled, 6 Şubat 1231'de Konya'da öldü. Babasının yerini oğlu Celâleddin almış, vaaz ve derslerini vermeye başlamıştı. Büyük bir tesir gücü vardı. Eski Yunan tefekkürünü, Sokrat, Aflatun, Aristo'yu Doğu kültürü ile kaynaştırarak yeni bir senteze gittiği içindir ki, bazı Batılı eleştirmeciler kendisine "Doğu Rönesansı'nın Kaynağı" gözü ile bakarlar. Akılcı bir düşünürdü ve evrende olup bitenleri, akılcı bir yöntemle açıklıyordu.

Konya'da, babasından çok daha geniş bir ün kazandı. Adı, Anadolu'dan, Selçuk sınırlarından taşmıştı. Ders verdiği öğrencileri, hocalarını tapar gibi seviyorlar ve kendisini "Mevlânâ" diye çağırıyorlardı.

37 yaşına kadar bu böyle sürüp gitti. Fakat ömrünün 37'nci yılında, günlerden bir gün, Şam'dan bir derviş çıkageldi. Adı, Tebrizli Şems'ti. Kara kalın bir aba giyiyor, ağaç dalından kesilmiş bir âsâ ile dolaşıyordu. Kaynayan kara gözleri vardı ve konuştuğu insanların adeta yüreklerini tutuşturuyordu. Mevlânâ'ya;

"Bu kitapları bırak" — dedi "Onlar, gerçeğin dış kabuğudur. Gerçeğe, akılla değil, yürekle ulaşılır. Bilmediğimiz bir yerden geldik, bilmediğimiz bir yere gidiyoruz. Geldiğimiz yer Tanrı, gideceğimiz yer Tanrı'dır. Ondan koptuk, ona döneceğiz. Ondan getirdiğimiz cevher, aklımızda değil, yüreklerimizde saklı. Sevilecek tek şey Tanrı'dır!. Ona akılla değil, yürekle ulaşabiliriz! Sev öyle ise!. Sev ki, gerçeğe ulaşabilesin!. Bu kitapları okuyanlar, "Enelhak" diyen en büyük ermiş, Hallacı Mansur'u asmadılar mı?.. O ki, Tanrı'ya ulaşmıştı, sonunda "Tanrı Benim" dedi."

YOLUNU KESTİLER, ÖLÜMLE TEHDİT ETTİLER

BU fikirleri tanıdıktan sonra, birdenbire değişiverdi Mevlânâ!. Bir anda kitaplarını bıraktı, derslerini, öğrencilerini bıraktı, yalnız Şems'in öğretileri içinde Şems ile yaşamaya başladı.

Çevresindekiler, Şems'i kıskandılar. Şems'i, Mevlânâ'yı ellerinden almış bir şarlatan gibi görüyorlardı. Karanlıkta yolunu kestiler, ölümle tehdit ettiler. Sonunda Şems, bu yüzden tekrar Şam'a döndü. Fakat Mevlânâ, Şems'in yokluğunda; öylesine perişan oldu, öylesine gözyaşı döktü ki, oğlu Sultan Veled, Konya'yı temsil eden 20 kişilik bir heyetle Şam'a gitti, Şims'i buldu ve onu tekrar Konya'ya babasının yanına getirdi.Mevlânâ şiirler söylüyordu:

"Oraya gitme, demedim mi sana,
Seni yalnız ben tanırım, demedim mi?.
Demedim mi bu yokluk yurdunda hayat çeşmesi benim!
Bir gün, kızsan bana, alsan başını, yüzbin yıllık yere gitsen,
Dönüp kavuşağın yer benim, demedim mi?."

Fakat ne yazık ki, bu beraberlik de uzun sürmedi. Mevlânâ'nın bütün zamanlarını Şems ile geçirmesi, müritlerini ihmal etmesi, bir türlü bağışlanamıyordu. Düşmanlıklar ayaklandı. Yol kesmeler, tehditler aldı yürüdü. Bir gün Şems, ortalıktan kayboldu. Öldürüldü mü, uzak bir yere mi gitti, bilinmiyor.

ÖMRÜ KITAPLAR VE ŞIIRLERLE GEÇTI

MEVLÂNÂ, ömrünün yarısını, kitaplar arasında geçirmişti. Öteki yarısını da şiirler söyleyerek tüketti.

"Dinle neyden kim hikâyet etmede,
Ayrılıklardan şikâyet etmede"

diye başlayan 25.700 beyitlik Mesnevi'si, çağını çok aşan, günümüzde de insanlara fikir yolları gösteren büyük bir eserdir. Bunun dışında, bütün şiirlerini bir araya getiren "Divan-ı Kebir"i, vardır. Bundan başka, düşüncelerini yansıtan "Fih-i Mafih" ve "Mektubât" ayrı değerde eserleridir.

MEVLÂNÂ Celâleddin'i Rumî, 17 aralık 1273'de öldü. Ölümü, yalnız Konya'da, yalnız Selçuklu ülkesinde değil, çok geniş bir dünya parçasında yankılar yapmıştır. Bugün de dünyanın pek çok ülkelerinde adına kurulmuş dernekler vardır. Her yıl Konya'da yapılan anma toplantılarına, dünyanın her tarafından insanlar gelmekte ve "Şeb-i azûz" törenlerine katılmaktadır. Çünkü o bütün dünya insanlarına sesleniyordu:

"Gene gel gene...
Ne olursan ol!..
İster kâfir ol, ister ateşe tap, ister puta,
İster, yüz kere tövbe etmiş ol,
İster yüz kere bozmuş ol tövbeni.
Umutsuzluk kapısı değil bu kapı!.
Nasılsan, öyle gel!."

RESMİ ARKA SAYFADA

MEVLANA CELÃLEDDİN-İ RUMI